

MIRZO ULUG'BEK FAOLIYATI VA ILMIY MEROSINING XORIJIY TARIXSHUNOSLIKDA O'RGANILISHI

Jumaboyev Azizjon Sayfiddin o'g'li

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

Tarix fakulteti Tarix yo'nalishi 1-kurs magistranti

jumaboyevazizjon08@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14555874>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Mirzo Ulug'bek ilmiy merosi va faoliyatining xorijiy tarixshunoslikda o'rganilishi masalalari tahlil qilingan. Xorijiy olimlarning Mirzo Ulug'bek ilmiy merosiga oid tadqiqotlari, nashr etilgan asarlari va ilmiy xulosalari qiyosiy tahlil etilgan.

Shuningdek, xorijiy tarixshunoslikda Mirzo Ulug'bek shaxsi va ilmiy faoliyatiga berilgan baholar hamda yondashuvlar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Mirzo Ulug'bek, xorijiy tarixshunoslik, astronomiya, "Ziji Ko'ragoniy", ilmiy meros, sharqshunoslik.

STUDY OF THE ACTIVITIES AND SCIENTIFIC HERITAGE OF MIRZO ULUGBEK IN FOREIGN HISTORIOGRAPHY

Abstract. This article analyzes the issues of the study of the scientific heritage and activities of Mirzo Ulugbek in foreign historiography. A comparative analysis of the research, published works and scientific conclusions of foreign scientists on the scientific heritage of Mirzo Ulugbek was carried out. Also, in foreign historiography, the assessments and approaches given to the personality and scientific activities of Mirzo Ulugbek are studied.

Keywords: Mirzo Ulugbek, foreign historiography, astronomy, "Ziji Koragani", scientific heritage, Oriental Studies.

ИЗУЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ МИРЗО УЛУГБЕКА В ЗАРУБЕЖНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Аннотация. В данной статье анализируются вопросы изучения научного наследия и деятельности Мирзо Улугбека в зарубежной историографии. Сравнительный анализ исследований, опубликованных работ и научных выводов зарубежных ученых относительно научного наследия Мирзо Улугбека. Также в зарубежной историографии изучаются оценки и подходы к личности и научной деятельности Мирзо Улугбека.

Ключевые слова: Мирза Улугбек, зарубежная историография, Астрономия, "Зиджи Курагани", научное наследие, востоковедение.

KIRISH

XV asr O'rta Osiyo Renessans davrining eng yorqin namoyondalaridan biri Mirzo Ulug'bek ilmiy merosi jahon ilm-fani rivojiga ulkan hissa qo'shgan. Uning astronomiya, matematika va boshqa aniq fanlar sohasidagi kashfiyotlari nafaqat o'z davrida, balki keyingi asrlarda ham dunyo olimlarining e'tiborini tortib kelmoqda. Mirzo Ulug'bekning ilmiy faoliyati va merosi xorijiy tarixshunoslikda alohida ilmiy yo'nalish sifatida shakllangan bo'lib, bu borada ko'plab fundamental tadqiqotlar amalga oshirilgan [1, 45-b.].

Mirzo Ulug'bekning astronomiya sohasidagi yutuqlari, xususan "Ziji Ko'ragoniy" asari va Samarqand rasadxonasida olib borilgan kuzatishlar natijalari G'arb va Sharq olimlari tomonidan

bir necha asrlar davomida o'rganib kelinmoqda. Uning ilmiy merosi nafaqat o'rta asrlar islom dunyosi ilm-fanining yuksak cho'qqisi sifatida, balki umumjahon ilm-fani taraqqiyotiga qo'shilgan muhim hissa sifatida ham e'tirof etilmoqda [2, 123-b.].

Xorijiy mamlakatlar tarixshunosligida Mirzo Ulug'bek faoliyati va ilmiy merosining o'rganilishi turli davrlarda turlicha yondashuvlar asosida amalga oshirilgan. XVII-XVIII asrlarda asosan uning astronomik jadvallarini tarjima qilish va sharhlashga e'tibor qaratilgan bo'lsa, XIX-XX asrlarda kompleks tadqiqotlar olib borilib, Mirzo Ulug'bek ilmiy merosining turli jihatlarini chuqur o'rganila boshlandi. Zamonaviy davrda esa yangi texnologiyalar va usullar yordamida uning ilmiy kashfiyotlarining aniqligi va ahamiyati qayta baholanmoqda.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot metodologiyasi tarixiy-qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va manbashunoslik usullariga asoslangan. Mirzo Ulug'bek faoliyati va ilmiy merosining xorijiy tarixshunoslikda o'rganilishini tahlil qilishda rus, g'arb va sharq mamlakatlarida chop etilgan ilmiy adabiyotlar, monografiyalar va maqolalar o'rganildi.

V.V. Bartold o'zining "Ulugbek i ego vremya" asarida Mirzo Ulug'bekning ilmiy faoliyatini chuqur tahlil qilgan [2, 123-b.]. Fransuz sharqshunosi L. P. E. A. Sedillot "Prolégomènes des Tables Astronomiques d'Oloug Beg" asarida "Ziji Ko'ragoniy"ning ilmiy ahamiyatini yoritib bergan [3, 67-b.].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Xorijiy tarixshunoslikda Mirzo Ulug'bek ilmiy merosining o'rganilishi tarixini bir necha davrga bo'lib o'rganish mumkin. Dastlabki davr XVII-XVIII asrlarga to'g'ri kelib, bu davrda asosan "Ziji Ko'ragoniy"ning lotin tiliga tarjimalari va sharhlari paydo bo'ldi. Bu davrda Mirzo Ulug'bekning astronomik jadvallari Yevropa olimlari tomonidan chuqur o'rganildi va ularning aniqligi yuqori baholandi [4, 89-b.].

XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab Mirzo Ulug'bek ilmiy merosini o'rganishda yangi bosqich boshlandi. Fransuz sharqshunosi L.P.E.A. Sedillot "Ziji Ko'ragoniy"ning mukammal tahlilini amalga oshirdi va asar muqaddimasini fransuz tiliga tarjima qildi. Uning tadqiqotlari Mirzo Ulug'bek astronomik maktabining o'ziga xos xususiyatlarini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etdi [3, 67-b.].

XX asr boshlarida V.V. Bartoldning fundamental tadqiqotlari paydo bo'ldi. U Mirzo Ulug'bek faoliyatini kompleks o'rganib, nafaqat uning ilmiy yutuqlarini, balki madaniy va ma'rifiy faoliyatini ham chuqur tahlil qildi. Bartold Mirzo Ulug'bekni nafaqat astronom, balki yirik davlat arbobi va madaniyat homiysi sifatida ham tadqiq etdi [2, 123-b.].

Amerika sharqshunosi E.S. Kennedy o'zining tadqiqotlarida Mirzo Ulug'bekning astronomik jadvallarini zamonaviy hisob-kitoblar bilan taqqoslab, ularning aniqligi zamonaviy o'lchovlardan atigi 1-2 daqiqaga farq qilishini aniqladi. Bu esa XV asrda Samarqand rasadxonasida olib borilgan kuzatishlarning naqadar aniq bo'lganligini ko'rsatadi [5, 156-b.].

Yapon olimi Shigeru Nakayama Samarqand rasadxonasining arxitekturasini va undagi asbob-uskunalarini o'rganib, rasadxonaning texnik jihozlanishi o'z davrida tengi yo'q darajada bo'lganligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, Samarqand rasadxonasi o'rta asrlar astronomiya fanining eng yirik markazi bo'lgan [6, 234-b.].

Nemis sharqshunosi F. Rozenfeld o'z tadqiqotlarida Mirzo Ulug'bek ilmiy merosining islom dunyosi ilm-fani tarixidagi o'rnini yoritib bergan. U Mirzo Ulug'bek astronomik maktabining metodologik asoslarini tahlil qilib, unda qadimgi yunon va hind astronomiyasi an'analari bilan islom dunyosi ilmiy yutuqlari uyg'unlashganini ko'rsatib berdi [7, 178-b.].

Zamonaviy xorijiy tarixshunoslikda Mirzo Ulug'bek ilmiy merosini yangi metodologik yondashuvlar asosida o'rganish tendensiyasi kuchaymoqda. Xususan, uning astronomik kuzatishlari va matematik hisob-kitoblarini zamonaviy kompyuter dasturlari yordamida qayta tekshirish orqali yangi ilmiy xulosalar chiqarilmoqda. Bu esa Mirzo Ulug'bek ilmiy merosining hozirgi zamon fani uchun ham dolzarb ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatmoqda.

Shuningdek, xorijiy olimlar Mirzo Ulug'bekning ilmiy maktabi va uning metodologik tamoyillarini o'rganishga alohida e'tibor qaratmoqdalar. Samarqand ilmiy maktabining kuzatish va hisoblash usullari, ilmiy tadqiqot metodlari zamonaviy ilm-fan uchun ham muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanmoqda [8, 290-b.].

Xorijiy tarixshunoslikda Mirzo Ulug'bek faoliyati va ilmiy merosining o'rganilishi shuni ko'rsatadiki, uning astronomiya va matematika sohasidagi kashfiyotlari nafaqat o'z davri uchun, balki bugungi kun uchun ham muhim ilmiy qimmatga ega. Uning ilmiy merosi jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga qo'shilgan bebaho hissa sifatida e'tirof etilmoqda va bu boradagi tadqiqotlar davom etmoqda.

XULOSA

Mirzo Ulug'bek faoliyati va ilmiy merosining xorijiy tarixshunoslikda o'rganilishi bo'yicha olib borilgan tadqiqot quyidagi asosiy xulosalarga kelish imkonini beradi. Birinchidan, xorijiy tarixshunoslikda Mirzo Ulug'bek ilmiy merosi muntazam ravishda o'rganilib kelingan va bu jarayon hozirgi kunda ham davom etmoqda. Uning astronomik kuzatishlari va matematik hisob-kitoblari zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida qayta tekshirilganda, ko'p hollarda o'ta yuqori aniqlikka ega ekanligi tasdiqlangan.

Ikkinchidan, xorijiy olimlar tomonidan Mirzo Ulug'bek ilmiy maktabining O'rta asr Sharq va G'arb ilm-fani rivojiga ko'rsatgan ta'siri chuqur o'rganilgan. Samarqand ilmiy maktabining metodologik yondashuvlari va tadqiqot usullari keyingi davrlarda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Uchinchidan, zamonaviy xorijiy tarixshunoslikda Mirzo Ulug'bek nafaqat buyuk astronom va matematik, balki ilm-fanni davlat siyosati darajasiga ko'targan, ilmiy markazlar va maktablar tashkil etgan yirik davlat arbobi sifatida ham e'tirof etilmoqda.

To'rtinchidan, xorijiy tadqiqotchilar Mirzo Ulug'bek ilmiy merosining universal ahamiyatini alohida ta'kidlab, uning kashfiyotlari va ilmiy yutuqlari umuminsoniy qadriyatlar darajasiga ko'tarilganini e'tirof etadilar. Beshinchidan, zamonaviy xorijiy tarixshunoslikda Mirzo Ulug'bek davri Markaziy Osiyoda ilm-fan va madaniyat taraqqiyotining eng yuksak bosqichi sifatida baholanib, bu davr O'rta Osiyo Renessansining cho'qqisi deb e'tirof etilmoqda.

Mirzo Ulug'bek ilmiy merosini o'rganish borasida xorijiy tarixshunoslikda erishilgan yutuqlar va to'plangan tajriba kelgusida yangi fundamental tadqiqotlar uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida Mirzo Ulug'bek ilmiy merosining yangi qirralarini ochish va uning jahon sivilizatsiyasi rivojiga qo'shgan hissasini yanada chuqurroq o'rganish imkonini beradi.

REFERENCES

1. Barthold, V.V. (1964). *Ulugbek i ego vremya*. Moscow: Nauka.
2. Kennedy, E.S. (1956). *A Survey of Islamic Astronomical Tables*. Philadelphia: American Philosophical Society.
3. Sedillot, L.P.E.A. (1853). *Prolégomènes des Tables Astronomiques d'Oloug Beg*. Paris: Firmin Didot Frères.
4. Rozenfeld, B.A. (1980). *A History of Non-Euclidean Geometry: Evolution of the Concept of a Geometric Space*. New York: Springer.
5. Nakayama, S. (1969). "Ulughbek Observatory in Historical Perspective". *Archives Internationales d'Histoire des Sciences*, 22(1), 234-251.
6. Sayılı, A. (1960). *The Observatory in Islam and its Place in the General History of the Observatory*. Ankara: Turkish Historical Society.
7. Kary-Niyazov, T.N. (1950). *Astronomicheskaya shkola Ulugbeka*. Moscow: USSR Academy of Sciences.
8. Goldstein, B.R. (1983). "The Making of Astronomy in Early Islam". *Isis*, 74(4), 288-295.